

A POLITIKAI HATALOM ÉS ERŐ KÉRDÉSE A NEMZETKÖZI SEGÉLYEZÉSSEN

GONDOLATOK AFRIKA FEJLŐDÉSE ÉS FEJLESZTÉSE ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN
AZ AGENDA 2063 SZELLEMEBEN

SOLYMÁRI DÁNIEL

1. A fejlesztési segélyezés afrikai irányáról

A nemzetközi fejlesztési segélyezés kapcsán időről időre megfogalmazódik a „cselekedjünk most, mielőtt késő lesz” felszólítás (Muruganandan, 2023). Hasonlóképpen a rezsim működési anomáliáival kapcsolatos kritikus értékelések is e szakterülettel foglalkozó szakemberek visszatérő kutatási témái. Így tett Robert Cassen, az oxfordi egyetem egykori közgazdász professzora már 1986-ban, a szakterület mára egyik azóta klasszikusává vált könyvében is. A *Does Aid Work? (Működik-e a segély?)* című monográfiájában Cassen a problémát az úgynevezett észak–dél jelenség alapján vizsgálta, vagyis a gazdag „északnak” a gazdasági fejlődésben elmaradottabb „dél” országainak nyújtott segítségének a hatékonyságát. Kritikusan rámutatott, hogy a világ legszegényebb országaiba áramló segélyek nagy része nem működik megfelelően, nem tölti be a kívánt szerepét és míg a multilaterális szervezetek jelentésében konjunktúra szerepel az egyes segélyprojektek afrikai hatásait illetően, a helyi valóságot szemlélve ez a siker nem tapasztalható (Cassen, 1986).

Miként a segélyezés hatékonyságának újragondolása, úgy annak afrikai célterülete is állandó „geopolitikai ébredés” tárgya. Több, mint száz évvel Afrika európai nagyhatalmai között történt felosztását követően ma egy újabb, második, vagy új versenyfutás történik a kontinens, különösen annak szubzaharai területeiért, jóllehet részben eltérő szereplőkkel és megváltozott célok mentén. Nem meglepően, hiszen a térség mind politikailag, mind pedig a lakosság számát illetően továbbra is kulcsfontosságú. A vitatott területeket nem számítva ötvennégy független ország alkotja a kontinentst, amely hárommillió négyzetkilométeren terül el és közel 1,5 milliárd lakossal rendelkezik. Ezzel Afrika a világ népességének közel 20%-át adja, amely tekintetben egyben a legfiatalabb is: a lakosságának átlagéletkora mindössze 15 év, és a teljes népesség fele 30 éven aluli (World Bank, 2022). Gazdasági növekedése is látványos volt az elmúlt évtizedekben: 1980 és 1999 között évi 2,5%-os, 2000 és 2012 között évi közel 5%-os, majd (némi lassulást követően) 2017-től további 4%-os GDP növekedést láthatunk; nem meglepő tehát, hogy Afrika 2024-ben a világ egyik leg-

gyorsabban növekvő gazdaságává vált az Afrikai Fejlesztési Bank makrogazdasági jelentése szerint (African Development Bank Group, 2024). Ezzel az eredménnyel az összes fejlődő régiónál gyorsabban növekszik, csak Kína és India előzi meg. Mind ezt a világ vezető nagyhatalmai is érzékelik, és újra részt kívánnak venni a kontinens gazdasági kapcsolataiban. Így pl. Angela Merkel német kancellár 2017-ben a G20-ak hamburgi csúcstalálkozójaára készülve Berlinben úgy fogalmazott, hogy „új afrikai stratégiára van szükség, amelynek döntő eleme, hogy a G20-csoportnak partnerségre kell lépnie Afrikával a gazdasági fellendülés beindítása és a biztonság megteremtése érdekében” (The Federal Government, 2017). Donald Trump amerikai elnök 2017-ben az afrikai államelnökök és vezetők ENSZ csúcstalálkozója során beszédében azt hangsúlyozta, hogy „Afrika újra felemelkedőben van, üzleti potenciája hatalmas, Afrika a lehetőségek kontinense mindannyiunk számára” (Politico, 2017). Kína az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb afrikai szereplője. Hszi Csin-ping kínai elnök a Kína–Afrika Üzleti Fórum 2023-as johannesburgi találkozásán azt mondta, hogy „Afrika a 21. században a remény területe. [...] Ebben Kína és Afrika együttesen válaszokat ad korunk nagy kérdéseire, és közös erőfeszítéseket tesz a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés, a harmonikus együttélés és a civilizációk közös jólétének előmozdítása érdekében” (China Daily, 2023). De ebben az ívben volna említendő mások mellett Oroszország, India, Törökország, Dél-Korea, Japán és Brazília is. Miként maga az Afrikai Unió is, amely szervezet önnön jövőjéről gondolkodik a 2013-ban megalkotott Agenda 2063 elnevezésű nagytervében. A tizenöt pillérből álló nagyívű stratégiai elképzelésben a konkrét lépések mellett a nemzetközi donorközösség szemléletváltása, a segélyfüggőségi szindróma és az afrikai közösségek és kormányzatok attitűdváltozása mind központi problémaként szerepelnek (Tarrósy, 2024). Afrika tehát a nemzetközi kapcsolatok rendszerének, a nemzetközi kereskedelmi, külgazdasági és ipari relációknak fontos, felértékelődő szereplője. Ahogyan azonban Tarrósy István fogalmazott: „a fejlődés új paradigmája arról szól, hogy az szorosan kapcsolódik a biztonsághoz, de olyan módon, ahogyan azt maguk az afrikaiak látják relevánsnak saját jelenük és jövőjük szempontjából” (Tarrósy, 2018).

2. Gyámságból szakpolitika

A gyarmati időkben nem volt prioritás a helyi lakosság életkörülményeinek javítása. Nem volt szempont a problémáik és küzdelmeik iránti empátia, a tiszteleten alapuló közeledés, a társadalmi integráció és általában az erősítés-fejlesztés gondolata (Solymári, 2019). Legalábbis nem általános szinten, érték- és érdeksemleges módon, rászorultsági alapon, a helyi közösségek iránti elköteleződés okán. Nem mondhatjuk ugyanakkor, hogy a gyarmati időben nem történtek fejlesztések Afrika egyes területein, ellenkezőleg. A „versenyfutás” vagy „hajsza Afrikáért” elnevezésű 1880–1914 közötti időszakban az egymással versengő európai nagyhatalmak kevés kivétellel „bekebelezték” Afrikát és a földrész jelentős részét felosztották egymás között (Fage, 2002). Afrika, különös tekintettel a trópusi részekre, a gyarmatosítás időszakában az európai kereskedők és üzleti befektetők fontos érdekszférájává vált.

A legnagyobb brit gyarmati területeken, a Niger alsó folyásának mentén és a delta-vidékeken, Lagosban és Sierra Leonében vagy éppen Togóban és az Aranyparton, majd a távolabbi partvidékeken, idővel pedig a belső területeken is megindultak a fejlesztések, amibe a franciák, németek és portugálok is bekapcsolódtak. Ezekben az időkben olyan ikonikus fejlesztések valósultak meg, mint az ugandai Viktória-tó és a kenyai Mombasa között épült vasútvonal, az Etióp-magasföldre vezető dzsibuti vasút vagy a csupán részleteiben megépített, de máig szimbolikus, Fokvárost és Kairót összekötő „Rodoszi kolosszus”: vasút- és távírvonal. Illetve általában a „nyugati” állami adminisztráció kiépítése, kulturális berendezkedések „adaptálása”, nagyvárosi agora, épületek és intézmények létrehozása. De ezek a fejlesztések nem a helyi lakosság érdekében történtek: mindig a gyarmatosító állam érdeke volt a prioritás. Gondoljunk csak a brit–egyiptomi Szudánért folytatott harcra: a cél a Nílus vízgyűjtőterületének minél nagyobb arányú ellenőrzése, kiterjedt kereskedelmi és termőterületek megszerzése volt. Összességében pedig brit válasz Egyiptom geopolitikai törekvéseire, a folyó iránti teljes igényre. Az új ország a két nagyhatalom együttes gyarmata lett, habár a valóságban azt a britek kormányozták. Tartományi székhelynek az északi Kartúmot tették meg, a közigazgatást az arabizált és iszlamizált északi elit végezte. Ők bizonyos kiváltságokban is részesülhettek a déli keresztény és animista lakossággal szemben, többek között az angolok által szervezett modern oktatásba is bekapcsolódhattak. Amíg Észak fejlődött, Délen alig történt változás. Idővel nőtt a távolság a két rész között, és egy sajátos centrum–periféria viszony alakult ki. De a jelenség általában is igaz: sosem az volt a cél, hogy a helyi társadalmakat felzárkóztassák a „nyugati” szintre. Az afrikaiaknak ezekben az időkben jellemzően alárendelt szerep jutott (Morgan, 2014). A nagyfokú és intenzív gyarmati terjeszkedést az európaiak csak azzal a meggyőződéssel tudták véghezvinni, hogy egyedül ők tudják, mi a jó a kontinensnek.

A segélyezési kapcsolatokban tehát a donor félnek jelentős hatalma van a megsegítettel szemben. A recipiens bizonyos mértékben mindig kiszolgáltatott, függ a segélyezőtől: tőle kapja feltételhez kötött (gyakran részletekre bontott és sokszor utólagos) támogatását, felé kell elszámolnia, jelentéseket készítenie, az ő arculati elvárásának kell megfelelnie. Ez mindenképpen kiszolgáltatottság, függő helyzet. (Ahogy pl. egyéni szinten a legkiszolgáltatottabb a beteg, aki a gyógyító intézmény személyi, technikai állományától függ.) Nem is beszélve az összeegyeztethetőségi elvárásokról. A leggyakoribb ilyen koherenciaelem a támogató fél gazdaságát élénkítő feltétel: amikor az adott ország gazdasági szereplőit kellene bevonni a segélyezési konstrukcióba, de ez számtalan okból nem lehetséges (nem oldható meg az eszközök szállítása, garanciális szervizelése, az alkatrészpótlás, a helyben telepíthetőség stb.). Egy szükségre adott válasz ezért nagyon gyakran nem képes találkozni a donor úgynevezett támogatási koherenciájával. Hiába vannak előírva megfelelési elemek egy pályázat vagy projekt keretében (gazdasági vagy egyéb láthatósági feltételek), ha életszerűen nem lehet követni, megtartani őket. Hiszen a szükség nem a támogató vágya, logikája szerint jön létre. Ezekben az esetekben a donornak nagyfokú rugalmassággal kellene alakítania elvárásait, és tisztában kellene lennie felelősségével.

Hasonlóan kritikus a donor értékrendjével való találkozás szükségessége. Olyan kondícióelemek ezek, amelyek esetében morális vagy politikai szempontoknak kellene megfelelnie a recipiensnek. A leggyakoribb ilyen elem a pénzügyi, gazdasági átláthatóság, elszámoltathatóság, a pénzügyi teljesítés nyugati normáinak való megfelelés vagy éppen a demokratikus politikai elvárások. Nemegyszer azonban a globális Észak demokráciamodellje, társadalomszervező rendszere csak a saját kontextusaiban működik, nem telepíthető a globális Dél országaiba (Griffin–Knight, 1990). Bizonyos „nyugati” megfontolások egyszerűen nem kompatibilisek „keleten”, nem alkalmazhatók azokon a területeken, ahová a segélyeket szánják. Ez mindig hatalmas felelősség, amelyre terepi tapasztalataiból merített munkáiban nagy érzékenységgel mutatott rá mások mellett Amarty Sen, vagy Alan Ryan *On Politics (A politikáról)* című írásában, amelyben kifejti, hogy egy állam vagy szervezet sosem viselkedhet erkölcsi felsőbbiséggel (moral upper hand) vagy kizárólag általa helyesnek vélt módon (Ryan, 2013).

3. Post-development elvek afrikai köntösben

A nyolcvanas évektől egyre többen mutatnak rá, hogy területek, térségek évtizedek óta tartó folyamatos segélyezésük ellenére sem fejlődnek arányosan (Világbank, 2018), valamint hogy hibás az a nyugati megközelítés, miszerint a gyökeresen eltérő kultúrájú alakulatok visszamaradottak, működésük rossz, mert sehogy sem akarnak eljutni a „Nyugat” fejlettségi fokára. Ez olyan „doktrína”, gondolati alapállás, amelyből egyes nemzetközi fejlesztéssel és általában az államok közötti kapcsolatokkal foglalkozó szakemberek képtelenek kilépni. A szociológia, az antropológia és a pszichológia megerősödésével és hatására kialakult szemléletváltás eredményeképpen mára látjuk, hogy új magatartásra, keretekre van szüksége a nemzetközi segélynyújtás résztvevőinek (Gasper, 1999). Újra kell fogalmazni az etikai dimenziókat: nem kizárólag a mi, nyugati típusú demokráciánk, társadalmainkat szervező rendszer létezik, vannak más megközelítési módok is, amelyeket ugyan sokan nem tekintenek legitimnek, saját kontextusukban mégis működnek (Griffin – Knight, 1990). Görbe tükröt állítanak a nemzetközi kapcsolatok rendszere elé, amikor azt fogalmazzák meg, hogy a modern fejlesztési segélyezés „mögöttes” érdekeket, elképzeléseket, célokat szolgál (Ferguson, 1994), nyugati társadalmi érdekek mentén van felépítve, és lényegében a nyugati hegemoniát teremti újra az egyes területeken (Escobar, 1995). Ezt az irányt nevezzük post-development teóriának, szellemi áramlatnak.

Ez a szemlélet alapjaiban helyezkedik szembe a nyugati dominanciájú segélyezési gyakorlattal, annak legerősebb, elméleti szinten kidolgozott kritikai ága. A fejlesztési segélyezés történetében a legkarakteresebb, viszonylag különálló egység, amelynek (számos egyéb fogalomhoz hasonlóan) nincs magyar megfelelője. Jelentőségét és a rezsím egészéhez adott gondolati tartalmát tekintve jelen írásban újsegélyezésnek nevezem. Az újsegélyezés tehát progresszív szemlélet, szinte „filozófia”, „hit”. Jóllehet nincs homogén, egységes „tanítási” rendszere, inkább szakemberek, terepi segélyezők tapasztalati iskolája. Törekvései nagyon fontosak a megvalósítás szempontjából, ugyanis helyesen értelmezve útjelzőként használhatók a korábban

elkövetett rendszerszintű hibák elkerülése érdekében. Mindez alapvetően tér el a korábbi fejlesztéspolitikai elképzelésektől, amelyek átalakításban, nagy ívű projektekben, gigaméretben gondolkodnak. Egyfajta „kontrapolitika”, vagyis alapelve a szembehelyezkedés a kolonialista időszakban alkalmazott agresszív, egyoldalú, függést létrehozó, fenntartó gyakorlattal. Ennek az alternatív fejlesztéspolitikának az az üzenete, hogy addig nem szüntethetők meg a válságok és az elmaradottság, amíg a segélyek nem vetnek véget a függő helyzetnek, és továbbra is donorérdekeket szolgálnak, s nem a valós szükségletek kielégítését. Ezt Teresa Hayter a hetvenes években „dependency school”-nak, a függőség iskolájának nevezte (Hayter, 1971). Mivel e szemlélet képviselői élesen kritizálják a korábban alkalmazott gyakorlatot, az irányt többen „anti-development”-nek, fejlesztésellenesnek tekintik. Az újsegélyezés hívei azonban hangsúlyozzák, hogy szó sincs arról, hogy a fejletlenséget, elmaradottságot, strukturális deformációt erénynek, fenntartandó állapotnak kellene tartani, és hogy az újsegélyezés egyfajta anakronisztikus, globalizációellenes rendszer volna. Azt állítják: a fejlesztési segélyek azért nem tudnak mélyreható változásokat elérni, mert a donorok nem képesek vagy nem akarnak kilépni a felek között hierarchiát építő, fenntartó szemléletből. Gyakran kizárólag olyan projektekre fókuszálnak, amelyeket „külső” érdek vezérel, nem pedig valós, helyi szükségletek. Az újsegélyezés képviselői kritizálják a fejlett világhoz való felzárkózás kényszerét, az iparosodás, a növekedés megkérdőjelezhetetlenségét és az univerzális „receptek” abszolutizálását. Óvnak a segélyektől és a segélyt nyújtó szakértőktől való függés kialakulásától. A hangsúlyt a jelenlétre, a közösségvállalásra, a helyi szintek valós igényeire és a képességükben való növelésre helyezik.

A Wolfgang Sachs német teológus-szociológus, az újsegélyezés egyik meghatározó alakja által szerkesztett, először 1992-ben kiadott *The Development Dictionary (Fejlesztésszótár)* című kötet azóta számos kiadásban és fordításban megjelent. A 2010-ben átdolgozott kiadás előszavában írtak jól jellemzik az újsegélyezés teoretikusainak hangulatát: „Az elmúlt negyven évet a fejlesztés korszakának is nevezhetjük. E korszaknak lassan vége. Eljött az idő, hogy megírjuk a nekrológiáját. Mint egy fénylő világítótorony, amely a tengerészeket a kikötő felé segíti, olyan volt a »fejlesztési segélyezés« a feltörekvő államok számára a háború utáni időszakban. Nem számít, hogy demokráciák vagy diktatúrák, a globális Dél országainak a fejlesztés jelentette a kitérés lehetőségét koloniális alárendeltségükből” (Sachs, 2010). E sötét tónusú kép azonban nem kizárólag Északnak a Déllal szemben meglévő hegemoniájáról szól, hanem a Dél önállósulásának sikertelenségéről is. Sachs ugyanis minden kritikája mellett „jószozszédságról”, a donorok áldozatvállalásáról

A nyolcvanas évek-től egyre többen mutatnak rá, hogy területek, térségek évtizedek óta tartó folyamatos segélyezésük ellenére sem fejlődnek arányosan.

ír, valamint arról, hogy a nemzetek által nyújtott „védőhálóval” a recipienseknek is tudniuk kell jól élni (Sachs, 1997).

James Gordon Ferguson már említett *The Anti-Politics Machine* című munkája az újsegélyezés elméletének egyik klasszikussá vált forrása. Véleményét elsősorban az 1978 és 1982 között megvalósított lesothói Thaba-Tseka Project során szerzett tapasztalatai formálták, és e konkrét példán keresztül szemléltette a kívülről tervezett, kivitelezett projektek hibáit: e nagy agrárfejlesztés során a célcsoportot, a helyi lakosokat marhatenyésztőnek tekintették a megvalósítók, holott azok dél-afrikai bevándorló bányászok voltak, akik történetesen marhákat is tartottak. A Ferguson által használt elv a – jamaicai-brit Stuart Hall által is szorgalmazott – „discourse”, azaz társalgás, beszélgetés, értekezés elnevezést kapta, ami tulajdonképpen a jelenlétet, a másik ember életébe való személyes bekapcsolódást jelenti (Haslam et al, 2016).

Arturo Escobar kolumbiai-amerikai antropológus, az újsegélyezés egyik legjelentősebb teoretikusa, 1995-ben megjelent, a téma egyik alapművének számító könyvében, az *Encountering Developmentben* (*Kapcsolatalapú fejlesztés*) védi és kritizálja is az általa „development apparatus”-nak, „fejlesztési apparátus”-nak nevezett rendszert (Escobar, 1995). Kritikával illeti a projektek életszerűségét, valamint a recipiens és a donor közötti távolságot. Feloldhatatlan problémát lát a segélyezés gyakorlatában, ugyanis szerinte a fejlesztési projekteknek nem csupán a kudarcuk probléma, de a sikerük is: létrejöttüket követően ugyanis gyakran fenntarthatatlanok, hiszen nem reális igényekre épülnek, a helyi célcsoport, a recipiensek nincsenek bevonva, így a végeredmények gyakran többet ártanak, mint használnak. Eredendő problémának tekinti a Truman-féle segélyezési modellt és terminológiát, amelynek hatására máig megingathatatlan nevezéktani kategóriák jöttek lére, „ontológiai sebet” okozva egész kontinenseknek. Az így kiépített „fejlesztési bürokrácia” pedig fenntartja a hibás rendszert, amelynek célja az amerikai hegemonia megszilárdítása (Escobar, 1995).

Ha-Joon Chang, az új generáció egyik „alternatív” gondolkodású teoretikusa is ezt boncolgatja *Kicking Away the Ladder* (*Elrúgni a létrát*) című könyvében. Rámutat, hogy a társadalmak nem párhuzamos fejlődési utakat járnak be, és nem törvényszerű, hogy e folyamatban ugyanolyan (vagy hasonló) eredményekre jussanak. Fenntarthatatlan ezért, hogy országok automatikusan vegyenek át számukra új vagy idegen modelleket, jó gyakorlatokat („good policies and good institutions”), ami, ha nem történik meg, azonnali beavatkozásra van szükség. Leginkább ezért önnön céljaikat kell szem előtt tartani, és saját értékeiknek kell gyökeret verni és megszilárdulni (Chang, 2006). A szerző egy másik, *Bad Samaritans* (*Irgalmatlan szamaritánusok*) című munkájában a globalizáció lehetőségeiről és veszélyeiről ír, az államok feletti államokról („world government”), amelyek egy közös cél, érdek szerint kívánják alakítani az egyes országok jelenét: magukat a segítő képében feltüntetve végül is irgalmatlan szamaritánus módjára cselekednek. Széles nemzetközi kitekintésben, példákön keresztül mutatja be, hogy multinacionális vállalatok és kormányok hogyan vesznek részt más országok belső életének átalakításában (Chang, 2008).

Dambisa Moyo, zambiai születésű, a Harvard Egyetemen, majd Oxfordban tanult makroközgazdász 2009-ben megjelent, beszédes, *Dead Aid (Halott segítség)* című könyvében akarva-akaratlanul párhuzamot von Robert Cassen 1994-ben publikált, klasszikusnak számító *Does Aid Work? (Működik a segítség?)* című munkájával. Moyo szerint az államtól államig vezető segélyezési konstrukciók gyakran hibásak, és Afrikán az elmúlt évtizedek dollármilliói ellenére sem segítettek hathatósan és strukturálisan. Számos nyelvre lefordított könyvében komolyan kritizálja az államok által folyósított Hivatalos Fejlesztési Támogatások (Official Development Assistance, ODA) rendszerét, amely csak fenntartja a szegénység örödi körét (Moyo, 2009). Műve erősen megosztotta a nemzetközi segélyezés szereplőit. Hogy milyen mély a szakadék a párbeszédben álló felek között, azt jól mutatja Bill Gatesnek, a Bill & Melinda Gates Foundation társelnökének egy közönségtalálkozón elhangzott kérdésre adott válasza: úgy fogalmazott, hogy „az ilyen könyvek csak kárt okoznak, a könyv szerzője nem sokat tud a segélyezésről, és merőben örödi” (Nsehe, 2013).

4. Magyar segítő jelenlét Kelet-Afrikában a telepfejlesztés összefüggésében

Számos civil és egyházi szervezet dolgozik, végez hiánypótló munkát az afrikai városi szegregátumokban a méltóbb, biztonságosabb emberi élet feltételeinek megteremtése érdekében. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat, máig egyetlen magyar szervezetként, 2010 óta vesz részt Kelet-Afrika városi nyomornegyedeinek vízügyi és higiénés, úgynevezett szanitációs fejlesztésében (Solymári – Czirják, 2021). A magyar segélyszervezet célja, hogy e halmozott (lakhatási, foglalkoztatási, oktatási) problémákkal küzdő közösségek helyzetét olyan megoldásokkal javítsa, amelyek a lehető legjobb és legmegfelelőbb válaszokat adják problémáikra. A Szeretetszolgálat úttörő munkájának eredményeképpen mára négy kelet-afrikai nagyvárosban működtetnek programokat helyi civil szervezetek, szakemberek, egyetemi tanárok és szociális munkások bevonásával, Kenyán kívül még Ugandában és Tanzániában. A segélymunka során bővítik az infrastrukturális kapacitásokat, fejlesztik a higiénés készségeket, formálják, alakítják az egyéni és intézményi szemléletet.

A kenyai telepeken alkalmazott magyar segélymunka elvi alapja, hogy állandóan elérhető, legális, olcsó és egészséges ivóvizet, továbbá mosakodási lehetőséget biztosítsanak az ott élőknek. Ennek érdekében a szervezet negyven–nyolcvan négyzetméteres „szanitációs központokat” hozott létre: egyet Kiberában, a másikat pedig Mombasában. E tengerparti üdülőváros legnagyobb szegregátumába a világon elsőként vezették be az ivóvizet a magyar nemzetközi fejlesztési szakemberek. A központok legálisan kapcsolódnak a városi vízművek hálózatára. A stabil vízszolgáltatás érdekében a kioszkokat üzemeltető telepi közösség hetente tölti fel az állami vízművektől vásárolt vízből a tetőn lévő tízezer literes gyűjtőtartályokat, amelyekből aztán jelképes áron vásárolhatnak a lakók. Az összegyűlt pénzt e vízszolgáltatók fenntartására fordítják, és ez egyben az üzemeltetők fizetése is. A köépületei komplex higiénés bázisok férfi és női zuhanyzókkal, vécékkel. A közösségi helyiségekben tisztálkodási alapismereteket oktatnak, s ezek egyben a környék fő találkozási pontjai is. Az épületeken kívül szeméttégető kazán szolgál

vízmelegítésre. A szennyvíz elvezetése saját csatornákon keresztül történik, ez a környezeti terheltség csökkentésének fontos eleme – bár a szennyvizet nem hasznosítják tovább helyi szinten, ami pedig ma már szintén fontos része a tudatos fejlesztéseknek és az ökológiai lábnyom csökkentésének. A modell továbbfejlesztett változata a biológiai hulladék szerves anyagait is elkülöníti, amelyeket aztán a helyi kisgazdaságok használhatnak zöldségtermesztésre. A szanitációs központok hatásai igen összetettek: az egészséges ivóvízhez való hozzáférés biztosítása és a higiénés viszonyok fejlesztése révén javítják a helyi lakosság egészségi állapotát. A mosakodás a munkaerőpiaci helyzetükre is pozitív hatással van, ugyanis a város különböző részeibe ingázó telepiek rendezett külsővel nagyobb eséllyel juthatnak alkalmi munkához.

A kenyai kormány (a hetvenes évek kudarcos próbálkozásait követően) a kilencvenes években tett először komolyabb kísérletet a *Városok nyomornegyedek nélkül* elnevezésű kezdeményezéshez kapcsolódva a telepek felszámolására. A folyamat azonban hamar nehézségekbe ütközött. A kiberai lakók ugyanis az otthonaikért komoly albérletet fizettek (ahogy teszik ezt ma is). A lakbér pedig tekervényes csatornákon helyi politikusoknál, állami döntéshozóknál landolt a kétezres évek „Nairobirobbery” valóságában (a korrupciós botrányok miatt Nairobót ebben az időben „Nairobirobbery”-nek nevezték, a Nairobi és a robbery, rablás szavak összevonásával). E politikai, gazdasági tényezőknek ezért nem állt érdekében, hogy megszüntessék e jól jövedelmező tartós bevételi forrást. A nemzetközi donorszervezetek folyamatos nyomására azonban a kenyai kormány kénytelen volt lépni. Kezdetben (gyakran erőszakos) ki- és áttelepítéssel próbálták lassítani a telepi népesedési robbanást, majd a KENSAP néven nagyívű nyomortelep-fejlesztési projektet indított a kenyai adminisztráció az UN HABITAT támogatásával (Czirják – Solymári, 2022). A projektek megítélése erősen változó, összességében azonban nem értek el átütő változásokat. Hiába célozták meg a kezdeményezések a telepi közösségek széles bevonását, nem sikerült érdekeltté tenni a kiberai lakókat a telepi átszervezésekbe és az újonnan épített házakba való beköltözésbe. Kibera, kisebb javuló változások mellett, továbbra is a szegénység afrikai szinonimája, ahol napról napra élnek az emberek.

A szanitációs központok hatásai igen összetettek: az egészséges ivóvízhez való hozzáférés biztosítása és a higiénés viszonyok fejlesztése révén javítják a helyi lakosság egészségi állapotát. A mosakodás a munkaerőpiaci helyzetükre is pozitív hatással van, ugyanis a város különböző részeibe ingázó telepiek rendezett külsővel nagyobb eséllyel juthatnak alkalmi munkához.

5. A víz és az egészség összefüggéséről az afrikai telepeken

A WHO a lakosság egészségi állapotának vizsgálatakor öt ún. kiemelt kockázati tényezőt különít el (WHO, 2009). Ez a csoportosítás alkalmas lehet arra, hogy ráirányítsa a figyelmünket a legfontosabb kérdésre: a halálozások okára és eredőjére. A lista első helyén a környezeti kockázatok állnak. Ezt követi a rossz vagy hiányos egészségügyi ellátás, majd a szexuális visszaélések és következményei, mint pl. az AIDS, továbbá a rossz táplálkozás, ill. az alultápláltság, végül pedig a drog- és alkoholfüggőségből eredő problémák. Arányában és kiterjedésében mind közül kiemelkednek a városi környezeti veszélyek: a fertőzött ivóvíz, a hiányos szanitáció és higiénés alapszolgáltatások, ill. a külső és belső (lakáson belüli) légszennyezettség. Fájó szembesülés, hogy amíg a fent felsorolt tényezők a világ egyes részein csak külön-külön tapasztalhatók, addig a harmadik világ nagyvárosainak nyomortelepein egyszerre jelentkeznek.

A világszervezetek reális becslése szerint ma több mint kétmilliárd ember kénytelen nélkülözni az egészséges ivóvizet, négymilliárd ember nem jut megfelelő higiénés lehetőséghez és háromszáznegyvenezer gyermek hal meg évente hasmenéses fertőzésekben, megbetegedésekben (WHO, UNICEF, 2017). Amikor ivóvízhiányról beszélünk, senkinek sem kérdés a probléma súlya. A víz az élet alapvető eleme, biológiai szükséglet. Hiánya dehidratáltsághoz, alultápláltsághoz, kritikus súlycsökkenéshez vezet. A higiéné létfontosságának általános megítélése már nem ennyire egyértelmű, széles körben kiterjedt hiánya nem kifejezetten ismert. Pedig a két tényező elválaszthatatlan egymástól. Az afrikai városi nyomortelepek általános és közös jellemzője, hogy az államok számára „nem léteznek”: a közigazgatás, a közműhálózat a telepekre nem terjed ki. Állatok és emberek biológiai szükségleteiket egyszerű körülmények között, jellemzően a „közterületeken”, spontán módon végzik el, aminek következtében a telepeken kiterjedt a fertőzésveszély. Az ürüléktartalmú víz fogyasztása és a fertőzött közeg miatt az ott élők nagy száma (különösen a gyermekek és idősebbek) hasmenéses megbetegedésekben szenvednek. Eredendőjük zömében a rotavírus és a kóli baktérium kiváltotta fertőzések. A kór közel 90%-áért a rossz higiéné és hiányos szanitáció a felelős, amelynek klinikai típusa és következménye a vérhas és a kolera. Gondoljunk csak bele, hogy ez az évente – felnőttekkel együtt – milliók halálát okozó körülmény drasztikusan csökkenthető, vagy akár teljesen megszüntethető lenne.

Az ivóvíz elérésének jogi megközelítése témánk egyik speciális aspektusa. Nem elsősorban a Föld vízkészletének veszélyeztetettségéről, annak globális környezeti vonatkozásáról van most szó, amely természetesen szintén komoly kérdés. E jogi nézőpont abból a megállapításból indul ki, hogy az egészséges ivóvíz minden élőlény alapvető szükséglete, és mint ilyen, az ahhoz való hozzáférés minden ember alapjoga. A víz illetően való értelmezése még nem kodifikált tétel, vagyis egyelőre nem sorolják a nemzetközi hard law szabályok katalógusába. Jóllehet nemzetközi egyezményekben már évtizedek óta megjelenik az ivóvíz elérésének jogi elve, az egyelőre csak humanitárius eszme, szokásjog, deklarált elismerése még várat magára. Önálló kategóriaként való megjelenését az ún. harmadik generációs emberi

jogok között várják a környezethez való, ill. a gazdasági, szociális és kulturális javakhoz való jog után. E jól felépített, didaktikus szemlélet azonban alkalmas arra, hogy vezérelvként szolgáljon jelen okfejtésünkben, témánk e speciális aspektusának elemzésében. A WHO és az UNICEF közös megfigyelőprogramjának (WHO, UNICEF, 2015) eredményeképpen megállapították, hogy az egészséges emberi élethez és a méltó életkörülményekhez átlagosan minimum napi 50 liter víz szükséges: 15 liter fogyasztásra és 35 liter a személyes higiénés szükségletek biztosítására, még hozzá olyan forrásból, amely a lakóhelytől számított 1 kilométeren belül található. Ebben az elvben már két egymással összefüggő, pontosan meghatározott feltétel fogalmazódik meg. A mennyiség és az elérhetőség jó kiindulópont a nagyvárosi szegénytelepek vízhez jutásának vizsgálatakor, azonban kiegészítésre szorul. A jog éppen ezért a vízzel kapcsolatos emberi igények három szintjét különbözteti meg, amely elvárás is egyben az állami szereplők számára. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a vízhez való jog három pontja: a mennyiség, a minőség és a hozzáférhetőség. A mennyiségi és minőségi feltétel a személyes vízhasználat alapvető szintje, amíg a hozzáférhetőség annak elérésének biztonságos, folyamatos és megkülönböztetés nélkül történő biztosítása. Habár több magas szintű nemzetközi konvenció megállapította ennek fontosságát, így például az ENSZ által 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata vagy az 1949-es genfi egyezmény, a városi nyomortelepeken és általánosan az alacsony jövedelmű országok jelentős részén ezek közül az alapvetések közül sokszor a mai napig egyik szempont sem valósul meg. Több mint hatvan évvel a nevezett okmányok elfogadása után a megfelelő ivóvíz és szanitáció kérdésében kevés javulás történt, így azok e tekintetben továbbra sem haladják meg a nyilatkozatok szintjét.

Becslések szerint napjainkban egymilliárd ember él a Földön a „létezés peremvidékein”, akik közül évente legkevesebb hárommillióan halnak meg a korábban részletezett vizes és higiénés megbetegedések következtében. A javulás sajnos rendkívül lassú. Igaz, a nemzetközi szervezetek munkájának eredményeképpen 1990 és 2020 között 35%-kal csökkent az öt éves koruk előtt meghalt gyermekek száma, ami figyelemre méltó eredmény (KNBS, 2010). Az a néhány ország azonban, ahol ez az arány csak tovább romlott, kivétel nélkül a szubszaharai Afrikában található.

6. Összegző gondolatok

Írásunkban az Afrika Unió Agenda 2063 „The Africa We Want”, azaz „Afrika, ahogy mi akarjuk” elnevezésű terv szellemiségéhez kapcsolódva tekintettük át a fejlesztési segélyezés néhány alapvető kérdését és szakirányát. Célunk az volt, hogy ráirányítsuk a figyelmet a post-development elveken is alapuló, hatalomközpontú és dominanciaalapú segítő modellre, amely ellen oly sokan és oly régóta fogalmaznak meg gondolatokat. Ha annak az Afrikának kívánunk támogatást nyújtani, amely olyan, amelyet az afrikaiak akarnak, elengedhetetlen a segélyezési paradigmák megváltoztatása és egy régi-új szemlélet kialakítása, amely, jóllehet „szorosán kapcsolódik a biztonsághoz, de olyan módon, ahogyan azt maguk az afrikaiak látják relevánsnak saját jelenük és jövőjük szempontjából” (Tarrósy, 2018). *

Felhasznált irodalom

- African Development Bank Group (2024): "Africa dominates list of the world's 20 fastest-growing economies in 2024 – African Development Bank says in macroeconomic report" forrás: <https://www.afdb.org/en/news-and-events/press-releases/africa-dominates-list-worlds-20-fastest-growing-economies-2024-african-development-bank-says-macroeco-economic-report-68751> (Letöltés ideje: 2024. 07. 13.)
- Cassen, Robert (1986): *Does Aid Work? Report to an Intergovernmental Task Force*. Clarendon Press, Oxford, 98.
- Chang, Ha-Joon (2006): *Kicking Away the Ladder*. Anthem Press, London, 69–110.
- Chang, Ha-Joon (2008): *Bad Samaritans. The Guilty Secrets of Rich Nations and the Threat to Global Prosperity*. Random House Business Books, London, 160–182.
- China Daily: "Remarks by Chinese President Xi Jinping at China-Africa Leaders' Dialogue" (2023). forrás: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202308/26/WS64e8e0fba31035260b81e4e2.html>
- Czirják Ráhel – Solymári Dániel (2022): A nyomornegyed-probléma aktuális kérdései Kenyában. A KENSUP program kiberai eredményeinek további vizsgálata, *Külgügyi Szemle*, 2022, 21/4, 133–165.
- Escobar, Arturo (1995): *Encountering Development the Making and Unmaking of the Third World*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 81–82., 212–227.
- Fage, J. D. (2002): *A History of Africa*. London, Routledge. 273–298.
- Ferguson, James (1990): *The Anti-Politics Machine*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gasper, Des (1999): Evaluating the 'logical framework approach' towards learning-oriented development evaluation, *Public Administration and Development*, 1999/20 (1), 17–28.
- Griffin, Keith – Knight, J. (szerk.) (1990): *Human Development and the International Development Strategy for the 1990s*, United Nations – Palgrave MacMillan, New York – London, 61–83.
- Haslam, Paul Alexander et al. (szerk.) (2009): *Introduction to International Development Approaches, Actors, Issues, and Practice*. Oxford University Press, Oxford, 67.
- Hayter, Teresa (1971): *Aid as Imperialism*, Pelican Book, Middlesex, 183–193.
- Kenya National Bureau of Statistics (2010): "Kenya Demographic and Health Survey 2008–09" Kenya National Bureau of Statistics (KNBS) and ICF Macro. forrás: <http://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR229/FR229.pdf> (Találat ideje: 2024. 09. 21.)
- Morgan, Kenneth (2007): *Slavery and the British Empire: from Africa to America*. Oxford University Press, Oxford.
- Moyo, Dambisha (2009): *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is Another Way for Africa*, Penguin Books, London, 3–29.
- Muruganandan, Linda (2023): *International development in 2023: the time to act is now*. forrás: <https://www.opml.co.uk/blog/international-development-in-2023-the-time-to-act-is-now>
- Nsehe, Mfonobong (2013): "Bill Gates criticizes Zambian Economist and she responds with fire" *Forbes* forrás: <https://www.forbes.com/sites/mfonobongnsehe/2013/05/30/bill-gates-criticizes-zambian-economist-and-she-responds-with-fire/#3dee455c2c8d>. A YouTube-on: <https://www.youtube.com/watch?list=PLE327717CA0322879&v=5utDdxveaJc>, (Letöltés ideje: 2024. 07. 13.)
- Politico, "Trump's full speech to African leaders" (2017). forrás: <https://www.politico.com/story/2017/09/19/trump-un-speech-2017-full-text-transcript-242879>, valamint: *The Washington Post*, Trump's puzzling speech to African leaders, annotated, (2017), Forrás: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/09/20/trumps-puzzling-speech-to-african-leaders-annotated/>
- Sachs, Wolfgang (1997): *The Need for the Home Perspective*, in Rahmena, Majid et al. (szerk.): *The Post-Development Reader*, Zed Books, London, 290–302.

- Sachs, Wolfgang szerk. (1992): *The Development Dictionary*, Zed Books, London – New Jersey, xv–xvi.
- Solymári Dániel (2019): Az újszegélyezés történeti kontextusa: Post-development: régi elvek új köntösben. *Embertárs*, 17. évf. 3. sz. / 2019, 213–223
- Solymári Dániel – Czirják Ráhel (2021): A Szuverén Máltai Lovagrend humanitárius és nemzetközi fejlesztőmunkája a Közel-Keleten az arab tavasztól napjainkig. *Máltai Tanulmányok*, 2021/4, 459–478.
- Tarrósy István (2018): Térségi biztonsági kérdések és megoldások az afrikai kontinensen: Az Afrikai Unió és a regionális gazdasági közösségek (RECs) biztonsági architektúrája. *Afrika Tanulmányok*, XII.1–3, 5–30.
- Tarrósy István (2024): Olyan Afrika, amelyet mi akarunk magunknak – Agenda 2063 : A fenntartható fejlődésről, segélyről és a függőségi szindrómáról – Wangari Maathai nyomán. *Máltai Tanulmányok* 6 (2). 174–187.
- The Federal Government, „Speech by Federal Chancellor Angela Merkel at the “G20 Africa Partnership – investing in a common future” conference on 12 June 2017 in Berlin” (2017). forrás: : <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/archive/speech-by-federal-chancellor-angela-merkel-at-the-g20-africa-partnership-investing-in-a-common-future-conference-on-12-june-2017-in-berlin-800690> (Letöltés ideje: 2024.09.02.)
- WHO (2009): „Global health risks: mortality and burden of disease attributable to selected major risks” Forrás: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/Global-HealthRisks_report_full.pdf (Letöltés ideje: 2024. 07. 13.)
- WHO/UNICEF (2015): ”Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation (2010-2015)” Forrás: <https://www.wssinfo.org/> (Letöltés ideje: 2024. 09. 21.)
- WHO/UNICEF JMP (2017): ”Progress of Drinking Water, Sanitation and Hygiene” Forrás: <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/258617/1/9789241512893-eng.pdf> (Letöltés ideje: 2024.09.21.)
- World Bank (2018): „The number of extremely poor people continues to rise in Sub-Saharan Africa” forrás: <https://blogs.worldbank.org/opendata/number-extremely-poor-people-continues-rise-sub-saharan-africa> (Letöltés ideje: 2024.07.13.)
- World Bank (2022): „Population of Africa in 2021, by age group” forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=A9&skipRedirection=true&view=map> (Letöltés ideje: 2024. 07. 13.)

English Abstract

The idea of 'Africa rising' is not new to those working on development aid and African issues in general. Since the 1960s, 'Afro-optimist' and 'Afro-pessimist' ideas have emerged with alternating intensity about how the voices of local practitioners and leaders can dominate the context of decision-making and use of aid. The African Union's Agenda 2063 The Africa We Want, fits into this arc and encourages others to ask themselves this question again and again. In particular, development aid practitioners who want to make an impact on African societies. This paper explores in essay-like fashion, in separate sections, some of the fundamental issues and specialisations of aid, forming a coherent whole of thought.

A szerzőről

MA, nemzetközi kapcsolatok
A Pécsi Tudományegyetem BTK
IDI Politikatudományi Program PhD
várományosa
A Magyar Máltai
Szeretetszolgálat nemzetközi
kapcsolatainak vezetője

About the Author

MA, International Relations
PhD candidate at the University
of Pécs, Political Science Doctoral
Programme, Faculty of Humanities
and Social Sciences
Director of external relations,
Hungarian Charity Service of the
Order of Malta

@

daniel.solyhari@gmail.com

